

CONTRIBUTIONS OF AZERBAIJANI HADITH SCHOLARS TO THE SCIENCE OF HADITH: AN ANALYSIS IN THE CONTEXT OF THE SCHOLARLY LEGACY OF TEN MUHADDITHS

Elat Abdulrahmanov¹
Bekir Ozudogru²

UDC: 297.4:929(479.24)

LBC: 86.44(5Azer)

HoS: 67

DOI: 10.33864/2790-0037.2025.v6.i2.123-140

Keywords:

Azerbaijan,
Hadith,
Transmission,
Biography,
Muhaddis

ABSTRACT

After the spread of Islam in Azerbaijan, the people quickly embraced Islam, creating a favorable environment for the development of Hadith science. This research focuses on the contributions of Azerbaijani muhaddis scholars to the science of Hadith from historical, cultural, and methodological perspectives. Azerbaijani muhaddis have played significant roles not only in the transmission of Hadiths but also in the compilation, classification, and interpretation of Hadiths. The study examines the scholarly biographies of muhaddis from different historical periods, the intellectual circles they were part of, the traditions they followed, and the works they authored. Moreover, the analysis includes their positions within Hadith science, their roles in the chains of transmission, their scholarly lineage, and their approaches to textual criticism. Classical Hadith sources, biographical literature, manuscript collections, and archival documents have been used as primary materials for this research. The transformations in the scientific life of Azerbaijan are also briefly addressed, with an emphasis on how different political and cultural periods influenced the development of religious sciences. Despite the significant restrictions on religious activities during the Soviet era, some muhaddis made efforts to preserve the scholarly traditions. Ultimately, this research demonstrates that the contributions of Azerbaijani muhaddis to Hadith science are not only regional but also hold a distinct and notable place in the broader Islamic world.

¹ Graduate Student, Faculty of Theology, Ondokuz Mayıs University; Samsun, Türkiye (corresponding author)

E-mail: elatabdul@mail.ru

<https://orcid.org/0009-0004-7403-7364>

² Assoc. Prof. Dr.,

Faculty Member, Department of Hadith, Faculty of Theology, Ondokuz Mayıs University; Samsun, Türkiye

E-mail: bekir.ozudogru@omu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5996-3942>

To cite this article: Abdulrahmanov, E., & Ozudogru, B. [2025]. Contributions of Azerbaijani Hadith Scholars to the Science of Hadith: An Analysis in the Context of the Scholarly Legacy of Ten Muhaddiths. *History of Science journal*, 6(2), pp.123-140.

<https://doi.org/10.33864/2790-0037.2025.v6.i2.123-140>

Article history:

Received: 03.04.2025

Accepted: 02.06.2025

Copyright: © 2025 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

AZƏRBAYCANLI MÜHƏDDİSLƏRİN HƏDİS ELMİNƏ TÖHFƏLƏRİ: ON MÜHƏDDİSİN ELMİ İRSİ KONTEKSTİNDƏ TƏHLİL

Elat Abdurəhmanov¹
Bəkir Özüdoğru²

UOT: 297.4:929(479.24)

KBT: 86.44(5Azer)

HoS: 67

DOI: 10.33864/2790-0037.2025.v6.i2.123-140

Açar sözlər:

Azərbaycan,
Hədis,
Rəvayət,
Bioqrafiya,
Mühəddis

ANNOTASIYA

İslamın Azərbaycan ərazisinə yayılmasından sonra xalq İslamı sürətlə qəbul etmiş və bu proses nəticəsində hədis elminin inkişafı üçün əlverişli bir mühit formalaşmışdır. Bu araşdırmada, azərbaycanlı mühəddislərin hədis elminə verdikləri töhfələr elmi, mədəni və metodoloji baxımdan araşdırılır. Azərbaycanlı mühəddislər yalnız hədislərin rəvayət olunması ilə kifayətlənməmiş, eyni zamanda onların toplanması, təsnifi və şərh proseslərində də mühüm rol oynamışlar. Araşdırmada müxtəlif tarixi dövrlərdə yaşamış mühəddislərin elmi bioqrafiyaları, təhsil aldıkları mühitlər, mənsub olduqları elmi ənənələr və qələmə aldıkları əsərlər ətrafı şəkildə təhlil edilmişdir. Eyni zamanda, onların hədis elmi daxilindəki mövqeləri, rəvayət zəncirlərindəki yerləri, elmi silsilələri və mətn tənqidi ilə bağlı yanaşmaları da diqqətlə incələnməmişdir. Bu təhlillərdə əsasən klassik hədis mənbələri, bioqrafik ədəbiyyat, əlyazmalar və arxiv sənədləri istifadə olunmuşdur. Araşdırma çərçivəsində Azərbaycandakı elmi həyatın keçirdiyi tarixi transformasiyalar da nəzərdən keçirilmiş, müxtəlif siyasi və mədəni dövrlərin dini elmlərin inkişafına təsiri vurğulanmışdır. Sovetlər dövründə dini fəaliyyətlərin ciddi məhdudiyyətlərlə üzləşməsinə baxmayaraq, bəzi mühəddislər elmi ənənələri qoruyub saxlamaq üçün səylər göstərmişlər. Nəticə etibarilə, bu araşdırma göstərir ki, azərbaycanlı mühəddislərin hədis elminə verdikləri töhfələr yalnız regional səviyyədə deyil, ümumi İslam aləmində də orijinal və əhəmiyyətli yerə malikdir.

¹ Magistrant, İlahiyyat Fakültəsi, Ondokuz Mayıs Universiteti; Samsun, Türkiyə (məsul müəllif)

E-mail: elatabdul@mail.ru

<https://orcid.org/0009-0004-7403-7364>

² İlahiyyat Üzrə Fəlsəfə Doktoru, Dosent,

Müəllim, Hədisşünaslıq Kafedrasının, İlahiyyat Fakültəsi, Ondokuz Mayıs Universiteti; Samsun, Türkiyə

E-mail: bekir.ozudogru@omu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5996-3942>

Məqaləyə istinad: Abdurəhmanov, E. [2025]. Azərbaycanlı Mühəddislərin Hədis Elminə Töhfələri: On Mühəddisin Elmi İrsi Kontekstində Təhlil. *History of Science jurnalı*, 6(2), səh.123-140.

<https://doi.org/10.33864/2790-0037.2025.v6.i2.123-140>

Məqalənin tarixçəsi:

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 03.04.2025

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 05.05.2025

Çapa qəbul edilmişdir: 02.06.2025

ВКЛАД АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ХАДИСОВЕДОВ В НАУКУ О ХАДИСАХ: АНАЛИЗ В КОНТЕКСТЕ НАУЧНОГО НАСЛЕДИЯ ДЕСЯТИ МУХАДДИСОВ

Элат Абдулрахманов¹
Бекир Озудогру²

УДК: 297.4:929(479.24)

ББК: 86.44(5Azer)

НоS: 67

DOI: 10.33864/2790-0037.2025.v6.i2.123-140

Ключевые слова:

Азербайджан,
Хадис,
Передача,
Биография,
Мухаддис

АННОТАЦИЯ

После распространения ислама в Азербайджане народ быстро принял ислам, что создало благоприятные условия для развития науки о хадисах. Это исследование посвящено вкладом азербайджанских мухаддисов в науку о хадисах с исторической, культурной и методологической точек зрения. Азербайджанские мухаддисы сыграли значительную роль не только в передаче хадисов, но и в их составлении, классификации и интерпретации. В исследовании подробно рассматриваются научные биографии мухаддисов различных исторических периодов, окружения, в которых они обучались, научные традиции, которым они следовали, и произведения, которые они написали. Также анализируются их позиции в науке о хадисах, места в цепочках передачи, их научные родословные и подходы к текстовой критике. В качестве основных источников исследования использовались классические хадисные источники, биографическая литература, манускрипты и архивные документы. В исследовании также затрагиваются трансформации научной жизни в Азербайджане, влияние различных политических и культурных периодов на развитие религиозных наук. Несмотря на значительные ограничения религиозной деятельности в период Советского Союза, некоторые мухаддисы предприняли усилия для сохранения научных традиций. В конечном счете, исследование демонстрирует, что вклад азербайджанских мухаддисов в науку о хадисах имеет не только региональное значение, но и занимает значительное и уникальное место в широком исламском мире.

¹ Аспирант, Факультет теологии, Университет Ондокуз Майис; Самсун, Турция (ответственный автор)

E-mail: elatabdul@mail.ru

<https://orcid.org/0009-0004-7403-7364>

² Доцент, кандидат наук,

Преподаватель, Кафедра хадисоведения, Факультет теологии, Университет Ондокуз Майис; Самсун, Турция

E-mail: bekir.ozudogru@omu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5996-3942>

Цитировать статью: Абдулрахманов, Э., & Озудогру, Б. [2025]. Вклад азербайджанских хадисоведов в науку о хадисах: анализ в контексте научного наследия десяти мухаддисов. *Журнал History of Science*, 6(2), с.123-140.

<https://doi.org/10.33864/2790-0037.2025.v6.i2.123-140>

История статьи:

Статья поступила в редакцию: 03.04.2025

Отправлена на доработку: 05.05.2025

Принята для печати: 02.06.2025

Copyright: © 2025 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

AZERBAIJANLI MUHADDİSLERİN HADİS İLMİNİ KATKILARI: ON MUHADDİSİN İLMÎ MİRASI BAĞLAMINDA BİR İNCELEME

Elat Abdulrahmanov¹
Bekir Özudoğlu²

UOT: 297.4:929(479.24)

KBT: 86.44(5Azer)

HoS: 67

DOI: 10.33864/2790-0037.2025.v6.i2.123-140

Anahatar kelimeler:

Azerbyacan,
Hadis,
Rivayet,
Biyografi,
Muhaddis

ÖZ

İslam'ın Azerbaycan'a yayılmasının ardından halk hızla İslam'ı benimsemiş ve bu süreçte hadis ilminin gelişimi için uygun bir zemin oluşmuştur. Bu araştırma, Azerbaycanlı muhaddislerin hadis ilmine yapmış oldukları katkıları ilmî, kültürel ve metodolojik açıdan ele almaktadır. Azerbaycanlı muhaddisler, rivayet faaliyetlerinin ötesinde, hadislerin tedvinî, tasnifi ve yorumlanması süreçlerinde önemli roller üstlenmişlerdir. Çalışmada, farklı tarihî dönemlerde yaşamış muhaddislerin ilmî biyografileri, eğitim aldıkları çevreler, bağlı oldukları ilmî gelenekler ve telif ettikleri eserler detaylı şekilde incelenmiştir. Ayrıca, hadis ilmi içindeki pozisyonları, rivayet zincirlerindeki yerleri, ilmi silsileleri ve metin tenkidine dair yaklaşımları analiz edilmiştir. Bu incelemelerde klasik hadis kaynakları, biyografik literatür, yazma eserler ve arşiv belgeleri temel olarak kullanılmıştır. Araştırmada Azerbaycan'daki ilmî hayatın geçirdiği dönüşümler de ele alınmış, farklı siyasi ve kültürel dönemlerin dinî ilimlerin gelişimi üzerindeki etkilerine değinilmiştir. Sovyetler Birliği döneminde dinî faaliyetlerin kısıtlanmasına rağmen bazı muhaddisler ilmî gelenekleri koruma çabası göstermiştir. Sonuç olarak, Azerbaycanlı muhaddislerin hadis ilmine sundukları katkılar yalnızca bölgesel değil, İslam dünyasında özgün ve kayda değer bir yer tutmaktadır.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, İlahiyat Fakültesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi; Samsun, Türkiye (sorumlu yazar)

E-mail: elatabdul@mail.ru

<https://orcid.org/0009-0004-7403-7364>

² İlahiyat Doktorası, Doçent,

Öğr. Üyesi, Hadis Anabilim Dalı, İlahiyat Fakültesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi; Samsun, Türkiye

E-mail: bekir.ozudogru@omu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5996-3942>

Makaleye referans: Abdulrahmanov, E. [2025]. Azerbaycanlı Muhaddislerin Hadis İlmine Katkıları: On Muhaddisin İlmî Mirası Bağlamında Bir İnceleme. *History of Science dergisi*, 6(2), seh.123-140.

<https://doi.org/10.33864/2790-0037.2025.v6.i2.123-140>

Makalenin tarihçesi:

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 03.04.2025

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 05.05.2025

Çapa qəbul edilmişdir: 02.06.2025

Copyright: © 2025 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

1. Giriş

İslam dünyasında hadis ilmi, İslam'ın ikinci temel kaynağı olan hadislerin derlenmesi, doğruluğunun tespiti ve aktarılması gibi önemli görevleri içermektedir. Hadis, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sözleri, fiilleri ve takrirlerinden oluşan bir bütünü ifade eder ve İslam hukuku, ahlakı, ibadetleri ve sosyal yaşamı şekillendiren önemli bir bilgi kaynağıdır. Hadis ilmi, İslam'ın erken dönemlerinden itibaren gelişmiş ve birçok İslam coğrafyasında önemli alimler yetişmiştir. Bu çalışmanın amacı, Azerbaycan'dan çıkan bazı önemli muhaddislerin (hadis alimlerinin) hadis ilmine olan katkılarını incelemektir. Tarih boyunca Azerbaycan, İslam bilimlerine yaptığı katkılarla tanınmış ve birçok değerli alim yetiştirmiştir. Bu alimler, İslam dünyasında hadis ilminin gelişimine önemli katkılar sağlamış ve günümüzde de çalışmalarının izleri görülmektedir. Azerbaycan, coğrafi konumu ve kültürel zenginliği sayesinde İslam medeniyetinin önemli merkezlerinden biri olmuştur. Bu bölgede yetişen muhaddisler, hadislerin toplanması, doğruluğunun tespiti ve İslam dünyasına yayılması süreçlerinde aktif rol almışlardır. Araştırmamızı söylediğimiz kimi, başlıca olarak klasik kaynaklardan toplayacağımız bilgiler ile zenginleştirmeye çalışacağız. Klasik kaynaklardan söz konusu alimlerin isimlerinin çoğunun zikredildiği kaynaklarımızdan şunları zikr edebiliriz: Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî'nin (Mu'cemü'l-büldân ve Mu'cemü'l-üdebâ' adlı eserleriyle tanınan coğrafyacı, tarihçi, edip ve seyyah) (ö. 626/1229) Mu'cemü'l-büldân, İbn Kesîr'in (tarihçi, müfessir, muhaddis ve Şâfiî fakihi) (ö. 774/1373) *el-Bidâye Ve'n-Nihâye*, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî'nin (hadis hâfızı ve Târîhu medîneti Dımaşk adlı eseriyle tanınan tarihçi) (ö. 571/1176) *Târîhu medîneti Dımaşk*, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî'nin (hadis hâfızı, tarihçi ve kıraat âlimi.) (ö. 748/1348) *Tezkiretü'l-Huffâz* gibi meşhur eserler araştırmamızın başlıca kaynaklarındandır. Azerbaycanlı hadis alimleri, yani mühaddisler, sayıca oldukça fazladır ve Türk dilli kaynaklarda bu alimler hakkında bazen bireysel bazen de toplu araştırmalar yapılmıştır. Konumuzla ilgili bir ülkemiz ve Türkiye genelinde bir kaç çalışma yapılmıştır. İsimlerini şöyle sıralaya biliriz:

1. Elnur Nesirov, “Orta Çağda Yaşamış Azerbaycanlı Alimler”
2. Goşgar Selimli, “Hicri I-IX. Asırlarda Azerbaycanlı Muhaddisler”
3. Naile Süleymanova, “Azerbaycanlı Hadis Alimleri”
4. Rüfet Şirinov, “Azerbaycanlı Hadis Bilimci Berdici ve Onun ‘Tabakat el-Esma el-Müfrede’ Eserinin Hadis Edebiyatındaki Yeri”
5. Rüfet Şirinov, “Azerbaycanlı Hadis Bilimci Veliyyüddin Hatip et-Tebrizi ve Onun Hadis Edebiyatına Katkıları”
6. Yegane Gurbanova, “Azerbaycan’da Hadis Çalışmaları ve Halkın Hadis Bilgisi”

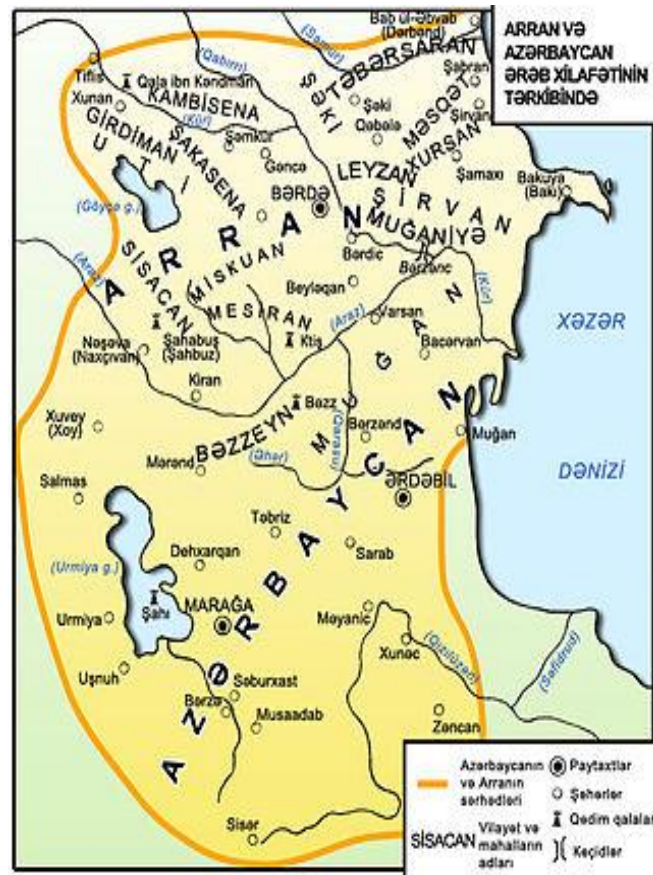
Zikr etdiğimiz kaynaklarda Azerbaycanlı muhaddisler belirli sayıda ve ya tek tek incelenmiştir. Birinci eserde Azerbaycan aydınları hadis, tefsir, edebiyat ve başka konularda asırlar üzere dönemin aydınları olmuş alimler tek tek incelenmiştir. İkinci çalışma ise Yüksek lisans tezi olarak müellif yalnız hadis alimlerini dönemler üzere ele almıştır. Üçüncü çalışma dergide yayımlanmış makaladır burada yaklaşık 20 muhaddis kısa olarak okuyucuya sunulmuştur. Dördüncü ve beşinci eser ise doktora tezi olarak yayımlanmış, müellif tek bir muhaddisi genel kapsamda inceleyerek sunmuştur. Nihayet yüksek lisans tezi olan sonuncu çalışma Azerbaycandaki medreselerde, ilahiyat fakültelerinde hadis eğitimini, Azerbaycanda yazılmış hadis eserleri, tercüme eserleri bir araya toplayarak kapsamlı bir şekilde malumat vermiştir. Biz de araştırmamızı yukarıda belirttiğimiz gibi, klasik kaynaklara dayanarak 10 mühaddisimizi tanıtarak tamamlamayı hedefledik. Özellikle

kullandığımız klasik kaynaklardan bazı alıntıları makalemizde yerleştirdik. Bu farklılığın inceleyenler ve okuyucular için ilgi çekici ve faydalı olacağını düşünüyoruz.

Azerbaycan'ın Hilafetin bünyesine katılması, onun ilerlemesine ve gelişmesine büyük bir ivme kazandırdı [Aliyeva, 2017, s.293]. Bu dönemde, Azerbaycan'da zanaatkarlığın tarımdan ayrılması, mal üretim türlerinin ve miktarının artırılması yeni şehirlerin ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Bu şehirlerde ticaret ve zanaatkarlıkla birlikte kültür ve eğitim alanları da büyük önem taşıyordu. X. yüzyılın 80'li yıllarında derlenen anonim coğrafya eseri "Hudud al-Alam"da Azerbaycan şehirleri hakkında çok değerli bilgiler verilmektedir [Kurtuluş, 1998, 304]. Bu eserde Bakü, Erdebil, Eher, Tebriz, Maraga, Berzend, Selmas, Hoy, Nahçıvan, Merend, Berde, Gence, Berdiç gibi şehirlerin Azerbaycan'ın ekonomi, ticaret, kültür ve eğitim merkezleri olduğu hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu şehirlerde bilim ve kültür kurumları, özellikle medreseler faaliyet gösteriyordu. Ortaçağ Azerbaycan şehirlerinde sosyal kurumların başında medreseler geliyordu [Memmedova, 2022, s.114]. Medreseler genellikle camilerin bünyesinde veya diğer kamu binalarında açılıyordu. Medreseler, seviyelerine göre orta ve yüksek derecelere ayrılıyordu. Medreselerin yanı sıra camilerin bünyesinde yazı ve okumayı öğreten ilk eğitim kurumlarından olan okullar da bulunuyordu. VII-X. yüzyıllar arasında, Xilafetin her yerinde olduğu gibi Azerbaycan'da da bir dizi medrese ve okul türünde eğitim kurumları açılıyor ve her geçen yıl sayıları artıyordu. Azerbaycan, Doğu'nun bilim ve kültür merkezi olarak kalıyordu. Eğitim sisteminin temelini okul ve medreseler oluşturuyordu. Okul, genellikle ilköğretim veriyordu. Burada öğrencilere yazı ve okuma öğretiliyordu. Ana odak şeriat derslerine ve Kuran'ın okunmasına yöneltiliyordu. Yetim çocuklar için "Dar ül-itam" (Yetimler Evi), "Beytül Talim" (Eğitim Evi) adında okullar vardı. Burada her 10 çocuğa bir eğitimci-atabey atanıyordu. Bunun dışında, hanegahlar, zaviyeler, camiler ve "Dar ül-Kuran" adı verilen yerlerde din ve Kuran öğretiliyordu. "Müzaher" adı verilen uzaktan eğitim biçimi de bulunuyordu. Orta öğretim kurumları medreselerdi. XIII-XI. yüzyıllarda Azerbaycan topraklarında Gazaniyye, Giyasiyye, Felekiyye, Maksudiyye, Nesriyye, Talibiyye, Sadikiyye adlı medreseler vardı [Ekber, 2018]. Medreselerde dini bilimlerden tecvid, tefsir, hadis, fıkıh, kelam öğretiliyordu (tarih medrese). Atabeylerin hakimiyeti döneminde ise (1136-1225) Hoy'da Ferec el-Hüveyye, Maraga'da Ahmedağa ve Atabekiyye medreseleri bulunuyordu. Ancak Moğolların saldırısı sonucunda medreseler dağıldı ve XIII. yüzyılın sonunda yeniden faaliyete başladılar [Aliyeva, 2015, s.73].

Azerbaycan'da doğan Arap dili alimlerinin ilk örneklerine ancak IX. yüzyılda rastlanır [Mahmudov, 2006, s.3]. Bunlar, çoğunlukla dini bilimler alanında çalışan alimlerdi ve birçoğu ilk eğitimini memleketinde tamamladıktan sonra eğitimlerine devam etmek için Xilafetin ünlü medreselerine gidiyorlardı. Mükemmel eğitim almış ve alimlik derecesine ulaşmış Azerbaycanlı alimler, kaynaklarda belirtildiği gibi XI. yüzyıldan itibaren Yakın ve Orta Doğu'da kültürel açıdan gelişmiş merkez şehirlerinde yaşayıp yaratmış ve medreselerde öğretmenlik yapmışlardır [Mahmudov, 2006, s.12]. Bu alimlere örnek olarak, Hilafetin en ünlü medreselerinden olan Nizamiye ve Müstansiriye medreselerinde ders veren Ebu Zekeriyya bin Ali el-Hatib et-Tebrizi [Özel, 2011, s.223] (ö. 502/1109), Fahreddin Ebulfezl İsmail ibn el-Müsennâ (ö. 1185), Taceddin Ebulfezl Muhammed el-Hüseyin ibn Abdullah el-Ürmavi (ö. 1225), Abdülmenakib Mahmud ibn Ahmed ez-Zencani (645/1248), Ebu Bekr Muhammed bin el-Hüseyin el-Azerbaycani (536/1141) adlarını sayabiliriz. Şemseddin Ebul-Abbâs Ahmed ibn Halil el-Hoylu (ö. 637/1240) ve oğlu Şahabeddin Muhammed ibn Ahmed (693/1294) ise Şam'daki Adiliyye medresesinde ders vermişlerdir. Bu alimler, çeşitli dini bilimler alanında uzman olarak ün kazanmışlardır. Azerbaycan, Yakın ve Orta Doğu'da ün yapmış birçok tanınmış hadis aliminin vatanıdır [Süleymanova, 2009, Ekim, s.83]. Bu bağlamda, çalışmamız, Azerbaycanlı muhaddislerin

Bilindiği gibi, Azerbaycan Sovyet İmparatorluğu'nun 70 yıl boyunca egemenliği altında kalmış, bu dönemlerde hadis alanında hiçbir ilmi çalışma yapılmamış, bu konuda yazılanlar materyalist felsefe anlayışı dışına çıkamamıştır [Gurbanova, 2016, s.15]. Bu nedenle, modern çağımızda Azerbaycan hadis alimlerinin mirasını araştırmanın büyük güncel önemi vardır. Dolayısıyla, ister orta çağlarda, isterse de modern dönemimizde Azerbaycan hadis ilmi, özellikle Azerbaycan topraklarında yaşamış ve eserler vermiş hadis alimlerinin hayatı ve eserlerinin yeni bilimsel bağlamda incelenmesi güncel ve önemlidir [Resim 1].

2.Ebû Ya'la Muhammed b. Muhammed b. Saleh İbnü'l-Haruye el-Azerbaycani

129

gibi isimler de ondan hadis dinlemiş ve nakletmişlerdir. Ebû Yâ'la Muhammed el-Azerbeycani aynı zamanda tanınmış bir edip ve eleştirmendir. Hem nazım hem de nesir tarzında çok güzel edebi eserler kaleme almıştır. Bunlar arasında "Netayicü'l-Fitnæ fi Nazmi-Kelile vâ Dimne" ile "es-Sadih" adlı eserler öne çıkmaktadır [Nesirov, 2011, s.81]. Ebû Ya'la Muhammed el-Azerbeycani, Irak'ın Arap ve İran coğrafyalarındaki birçok şehre seyahat etmiştir. Hayatının sonlarına doğru Kirman'a yerleşmiş ve burada Hicri 509. yılın sefer ayında (Temmuz 1115) 95 yaşında iken vefat etmiştir.

"محمد" بن محمد بن صالح بن حمزة بن محمد بن عيسى العباس أبو يعلى بن الهباريه ولد بأذربيجان ونشأ ببغداد وسمع من أبي جعفر بن المسلمة ومالك الباناسي روى عنه محمد بن عبد الواحد الدقاق الحافظ وأبو غالب الدامغاني وأبو بكر الأرجان الشاعر وروى عنه من شعره جماعة آخرون وتشاغل أبو يعلى في الأدب ولازم العلماء ومهر في النظم ومعرفة النسب وصنف التصانيف منها نتائج الفطنة في نظم كليله ودمنة والصادح والباغم عارض به كليله ودمنة وفلك المعاني واللغات ثم أنه لما رأى بوار الشعر عدل إلى مسلك الهزل فنظم على طريقة بن حجاج وبالع في هجاء كافة الناس حتى خافوه

"Ebû Ya'lâ el-Haruye" Muhammed bin Muhammed bin Salih bin Hamza bin Muhammed bin İsa el-Abbas, Azerbaycan'da doğdu ve Bağdat'ta büyüdü. Ebu Cafer bin el-Müslime ve Malik el-Banyasi'den ders aldı. Ondan Muhammed bin Abdulvahid ed-Dakkak el-Hafiz, Ebu Galib ed-Damgani, Ebu Bekir el-Erjanî şairi ve başka birçok kişi rivayette bulunmuştur. Ebû Ya'lâ edebiyatla ilgilendi, alimlerle birlikte vakit geçirdi ve nazım (şiir) ve soy bilgisi konusunda uzmanlaştı. Birçok eser yazdı, bunlar arasında şunlar vardır: "Netayic el-Futne fi Nazm Kelile ve Dimne", "es-Sadih ve el-Bağım" (Kelile ve Dimne'yi taklit eden bir eser), "Felek el-Meani" ve "el-Lugat". Ancak, şiirin rağbet görmediğini görünce, hiciv yoluna geçti ve İbn Haccac'ın tarzında yazmaya başladı. Bütün insanları hicvetmede aşırıya gitti, bu yüzden insanlar ondan korktu [el-Askalani, 1986, s.283-284].

3. İmamü's-Sibt, Ebu Bekir Ahmed b. Harun b. Ruh Berdici

Yaşadığı dönemin büyük hadis hafızlarından biriydi [Nesirov, 2011, s.101]. Hadis alimleri sahasında tüm İslam dünyasında merci kabul edilirdi. Bazı kaynaklar onun nisbesini ayrıca "Bərdai" olarak da kaydederler. Ebu Bekir Berdici, hadis dinlemek için uzun seyahatlere çıkmış, Beyrut, Şam, Halep, Humus, Kahire, Harran ve Kufe gibi İslam coğrafyasının başlıca ilim ve kültür merkezlerindeki hadis alimlerinden ders almış ve hadis dinlemiştir. Bu şehirlerde o, Abbas bin Velid el-Uzri, Yezid bin Muhammed bin Abdüssamed, Süleyman bin Bahr, Süleyman bin Şueybr el-Kattani, Süleyman bin Seyf el-Harrani, Nesr bin Ali el-Cehezemi, Yahya bin Abdullah el-Karabisi, Yusuf bin Said bin Müslim, İshak bin Seyyar en-Nesibi, Amr bin Abdullah el-Audi, Muhammed bin İshak es-Segani, Ebu Said Abdullah el-Eşca el-Kindi, Ali bin Eşkeb, Harun bin İshak el-Hemedani, Sa'd bin Eyyub el-Vasiti, Ebu Zura er-Razi (ö. 878), Behr bin Nesr el-Misri gibi muhaddislerden hadis dinlemiştir. Alim iki kez İsfahan'a giderek bir süre bu şehirde, sonra ise Nişapur'da yaşamış ve buradaki muhaddislerden hadis ilmine dair bilgileri öğrenmiştir. Nişapur'da dönemin meşhur muhaddislerinden Muhammed bin Yahya ez-Zihli'nin öğrencisi olmuştur. Daha sonra Bağdat'a yerleşmiş, hadis ilimlerinin tedrisiyle meşgul olmuştur. Cafer bin Ahmed bin Senan el-Kuttan, Ebu Bekir Muhammed bin Abdullah eş-Şafii, Ali bin Muhammed bin Lü'lu el-Verraq, Ebu'l-Kasım Süleyman et-Taberani, Ebu Ali Muhammed bin Ahmed binu's-Savvaf gibi raviler de ondan hadis dinlemiş ve nakletmişlerdir. Ebu'l-Hasan Ali Darakutni, onu "es-Sika", yani güvenilir hadis kaynağı olarak adlandırmıştır. "el-Müstedrek" adlı hadis külliyyatının yazarı olan Hakim Nişapuri'nin hocası Ebu Ali el-Hafiz, Mekke'de iken Ebu Bekir Ahmed Berdici ile görüşmüş ve ondan hadis dinlemiştir [Şirinov, 2019]. Alim, h. 230 yılında (845) doğmuş, h. 301 yılının Ramazan ayında (Nisan 914) Bağdat'ta vefat etmiştir. Ebu Bekir Ahmed bin Harun Berdici, aşağıda metnini kaydettiğimiz ünlü hadisin ravilerinden biridir. Ebu Bekir Ahmed Berdici,

Humeyd bin Ayyaş er-Ramli'den, o, Muemmel bin İsmail'den, o, Şu'be'den, o, Katade'den, o, Humeyd et-Tuveyld'den, o, Muaviye bin Kurt'tan, o, Enes bin Malik'ten (r.a) rivayet etti ki: Allah Resulü'nden (s.a.v) işittim, dedi ki: "Cennete giren hiç kimse, dünyanın bütün nimetleri ona vaat edilse bile, dünyaya geri dönmek istemez. Yalnız şehit istisna. Cennette gördüğü ikram ve onur sebebiyle (şehit olarak ölmek ona öyle sevimli kılınır ki) on kez daha dünyaya dönüp şehit olmak ister." [Canan, s.145].

Bu güzel sözün sahibine Allah'ın salat ve selamı olsun, onu sonraki nesillere ulaştıranlardan biri olduğu için Ebu Bekir Ahmed Berdici'yi rahmetle anıyoruz. Yakut el-Hamavi, alimin h. 351 yılının Ramazan ayında (Ekim 962) vefat ettiğini yazıyor [el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, 1990, s.410]. Ebu Bekir Ahmed Berdici, hadis ilimlerine dair birçok eser kaleme almıştır. Alim, "Tabaqatü'l-Esmâ'l-Müfreded minü's-Sahabe ve't-Tabiin" adlı eserin yazarıdır. Dünyanın birçok kütüphanesinde bu eserin el yazma nüshası bulunmaktadır. Eser, Şam'da 1987 ve 1990 yıllarında yayınlanmıştır. Ebu Bekir Ahmed Berdici'nin hadis ilmine dair "Cüz' fih min Rivaye anî'n-Nebi minü's-Sahabe fi'l-Kebair" adlı bir diğer eseri ise 2005 yılında Riyad'da Muhammed bin Türk et-Türki tarafından yayınlanmıştır.

بَرْدِج

يسكون الرءاء، وكسر الدال، وياء ساكنة، وجيم: مدينة بأقصى أذربيجان، بينها وبين بردعة أربعة عشر فرسخا، والماء يحيط بها في نهر يقارب دجلة في العظم يقال له الكر، ينسب إليها الحافظ أبو بكر أحمد بن هارون بن روح البرديجي، سمع نصر بن علي الجهضمي وبكار بن قتيبة وسعيد ابن أيوب الواسطي وغيرهم، روى عنه جعفر بن أحمد ابن سنان القطان وسليمان الطبراني وابن عدي وغيره، وقال حمزة بن يوسف السهمي: سألت الدارقطني عن أبي بكر البرديجي فقال: ثقة مأمون جبل، مات في شهر رمضان سنة ٣٠١، وهو أحد أركان الحديث

Berdic

Ra harfî sakın, dal harfî kesreli, sakın bir ya ve cim harfî: Azerbaycan'ın en uzak noktasında bir şehir. Burası ile Berde arasında on dört fersah mesafe vardır. Su, Dicle'ye büyüklük olarak yakın bir nehir olan Kerr tarafından çevrilidir. Bu şehre, muhaddis Ebu Bekir Ahmed bin Harun bin Ruh el-Bardici nispet edilir. O, Nesr bin Ali el-Cehezemi, Bekkar bin Kuteybe ve Said bin Eyyub el-Vasiti gibi kişilerden hadis dinlemiştir. Ondan, Cafer bin Ahmed bin Senan el-Kattan, Süleyman et-Taberani ve İbn Adi gibi kişiler hadis rivayet etmişlerdir. Hamza bin Yusuf es-Sehmi şöyle demiştir: "Darakutni'ye Ebu Bekir el-Bardici hakkında sordum, şöyle dedi: 'Güvenilir, emniyetli bir dağdır. 301 yılının Ramazan ayında vefat etti, o hadis ilminin direklerinden biridir [el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, 1990, s.378].

بَرْدِج

- 93/10- 747/البرديجي الحافظ الإمام الثبت أبو بكر أحمد بن هارون بن روح البرديجي البردعي نزيل بغداد: حدث عن أبي سعيد الأشج وعلي بن إشكاب وهارون بن إسحاق الهمداني وبحر بن نصر الخولاني وعدة. طوف وصنف روى عنه أبو بكر الشافعي وابن لؤلؤ الوراق وأبو علي بن الصواف وآخرون. قال الدارقطني: ثقة جبل. وقال الحاكم: سمع منه شيخنا أبو علي الحافظ بمكة سنة ثلاث وثلاثمائة، كذا قال، وإنما توفي البرديجي في سنة إحدى وثلاثمائة فالله أعلم. ثم قال الحاكم قدم علي محمد بن يحيى فأفاد واستفاد ولا نعرف إماما من أئمة عصره إلا وله عليه انتخاب قال الخطيب: كان ثقة فهما حافظا.

وقال أحمد بن كامل: مات في رمضان سنة إحدى ببغداد أخبرنا عبد الرحمن بن محمد وجماعة إجازة قالوا أنا عمر بن محمد أنا هبة الله بن الحصين نا محمد بن محمد نا أحمد بن هارون البرديجي نا يزيد بن جهور نا أحمد بن حنبل نا الشافعي نا مسلم بن خالد عن هشام عن أبيه عن عائشة عن النبي صلى الله عليه وآله وسلم قطع أن الخراج بالضممان

Berdic

747-93/10- El-Berdici Hafız İmam Sabit Ebu Bekir Ahmed bin Harun bin Ruh el-Berdici el-Berze'i, Bağdat'ta ikamet eden Ebu Said el-Eşec, Ali bin İşkab, Harun bin İshak el-Hemedani, Bahr bin Nasr el-Hulani ve diğer birçok kişiden hadis rivayet etmiştir. Seyahat etmiş ve eserler yazmıştır. Ondan Ebu Bekir eş-Şafii, İbn Lûlû el-Varrak, Ebu Ali bin es-

Saffaf ve diğerleri rivayet etmiştir. Daraqutni şöyle demiştir: "O, güvenilir bir dağdır." Hakim ise şöyle demiştir: "Üstadımız Ebu Ali el-Hafız, 303 yılında Mekke'de ondan hadis dinledi." Bu şekilde söylemiştir, ancak el-Berdici 301 yılında vefat etmiştir, Allah daha iyi bilir. Ardından Hakim şöyle demiştir: "Muhammed bin Yahya'ya geldi, faydalandı ve fayda sağladı. Döneminin imamlarından kimse yoktur ki, onun seçmelerine sahip olmasın." Hatib ise şöyle demiştir: "O, güvenilir, anlayışlı ve hafız birisiydi." Ahmed bin Kamil şöyle demiştir: "301 yılı Ramazan ayında Bağdat'ta vefat etti."

Abdurrahman bin Muhammed ve bir grup kişi, izinli olarak bize şöyle bildirdiler: "Ömer bin Muhammed, Hibetullah bin el-Husayn, Muhammed bin Muhammed, Muhammed bin Abdullah, Ahmed bin Harun el-Berdici, Yezid bin Cehur, Ahmed bin Hanbel, eş-Şâfiî, Müslim bin Halid'den; o, Hişam'dan; o, babasından; o da Ayşe'den, Peygamber (s.a.v) şöyle demiştir: 'Kiracının gelir-gideri kiralayanı sorumluluğundadır.' [ez-Zehebî, s.223]

4.Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Bender b. Abdullah b. Muhammed b. Kaka Merendi

Muhaddis idi. Ebu'l-Hasan Ali Darakutni, İbn Şahin, fakih Ebu'l-Hasan Ali bin Muhammed el-Kassar, Ebu Nasr Abdurrahman bin Ahmed Hemadani, Ebu'l-Kasım Musa bin İsa Serrac, Ebu'l-Hasan el-Harbi, Ebu Hafs el-Kinani ve daha onlarca muhaddisten hadis dinlemiş ve nakletmiştir. H. 433 yılında (1042) hac ziyaretini dönüşünde Şam'a gelmiş ve burada hadis dersleri vermiştir [ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, 1980, s.331]. Abdulaziz el-Kinani, Ebu'l-Kasım bin Ebu'l-Ela, Ebu Mansur Hibetullah binu's-Sakr Merendi, Ebu Hasan Ali bin Hasan bin Harur ve başkaları da ondan hadis dinlemişlerdir [el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, 1990, s.176-177]. Ebu Abdullah Muhammed Merendi'nin ölüm tarihi bilinmemektedir. XI. yüzyılda yaşamıştır [Nesirov, 2011, s.207]. İbn Asakir, eserinde onun naklettiği hadislerden aşağıdakini kaydetmiştir: Allah'ın elçisi (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Kıyamet günü Allah, Âdem'e üç mazeretle yaklaşacak. Allah, Âdem'e şöyle diyecek: "Ey Âdem, yalancıları lanetlemem ve yalanı takip edenleri bu kadar çok sevmem ve onları bu kadar çok cezalandırmam nedeniyle bugün senin soyunu bütünüyle rahmetimle bağışlayacağım. Fakat doğru olanı söylemem gerek ki, eğer benim elçilerimi yalanlarsan ve emrimi yerine getirmezsen, onlardan hepsini cehennemle doldururum." Allah, Âdem'e şöyle diyecek: "Bil ki, senin soyundan hiç kimseyi cehenneme sokmam ve onlardan hiç kimseyi ateşle cezalandırmam, çünkü onların içinde benim bilgimle bildiğim bir kişi hariç, ki onu dünyaya geri göndersen yine aynı kötülüğe döner ve pişman olmaz." Bu hadisi bize Ebu'l-Fadl Nematullah bin Muhammed bin Mansur el-Merendi, Ebu Mansur Hibatullah bin Saqr bin Ahmed bin el-Kashani el-Merendi, Ebu Abdullah Muhammed bin Abdullah bin Bender bin Kaka el-Merendi, Ebu'l-Hasan Ali bin Ömer el-Serfi, Ebu'l-Kasım İsa bin Süleyman bin Abdülmelik el-Kureşi ve Raqq Davud bin Rüşid, Abdu'l-Ala bin Hamad el-Narsi, Ebu Asım Ubeydullah bin Abdullah'dan Abdullah bin İsa'ya nakletmiştir."

مرند

بفتح أوله وثانيه، ونون ساكنة، ودال:

من مشاهير مدن أذربيجان، بينها وبين تبريز يومان، قد تشعّث الآن وبدأ فيها الخراب منذ نهبها الكرج وأخذوا جميع أهلها، قال بطليموس: طولها ثلاث وسبعون درجة وسدس، وعرضها سبع وثلاثون درجة وربع، قال البلاذري: كانت مرند قرية صغيرة فنزلها جليس أبو البغيث ثم حصنها البغيث ثم ابنه محمد ابن البغيث وبنى بها محمد قصرًا، وكان قد خالف في خلافة المتوكل فحاربه بغا الصغير حتى ظفر به وحمله إلى سر من رأى وهدم حائط مرند وذلك القصر، وكان البغيث هذا من ولد عتيب بن عمرو بن هنب ابن أفضى بن دعمي بن جديلة، ويقال عتيب بن أسلم بن جذام، ويقال عتيب بن عوف بن سنان، والعتيبون يقولون ذلك، وينسب إليها كثير من العلماء، منهم: محمد بن عبد الله بن بندار بن عبد الله بن محمد بن كاكّا أبو عبد الله المرندي، حدث بدمشق سنة ٤٣٣ عن الدارقطني وابن شاهين وأبي حفص الكناني وغيرهم، روى عنه عبد العزيز الكناني وأبو القاسم بن أبي العلاء وأبو الحسن علي بن الحسن ابن حرور وغيرهم، وأبو الوفاء خليل بن أحمد المرندي، حدث عن أبي بصير محمد بن محمد الزينبي، سمع منه أبو بكر وقال: توفي سنة

٦١٢، وأبو عبد الله محمد بن موسى المرندي وراق أبي نعيم الجرجاني، سمع إبراهيم بن الحسين الهمداني، سمع منه شيوخ قزوين وأثنوا عليه، منهم: محمد بن أبي الخليل عبد الرحمن بن أبي حاتم وقال: كتبت عليه أكثر من خمسمائة جزء

Merendi

İlk harfi ve ikinci harfi açık, ardından sakın bir nun ve dal harfiyle: Azerbaycan'ın meşhur şehirlerinden biridir, Tebriz ile arasında iki günlük mesafe vardır. Şimdi harap olmuş ve Gürcüler tarafından yağmalandıktan sonra yıkım başlamıştır ve tüm halkı esir alınmıştır. Batlamyus şöyle demiştir: Uzunluğu yetmiş üç derece ve altıda bir, genişliği ise otuz yedi derece ve dörtte bir. Belazuri şöyle demiştir: Marand küçük bir köy idi, Cüleyis Ebu'l-Bais oraya yerleşti, sonra Bais orayı tahkim etti ve ardından oğlu Muhammed bin Bais tahkim etti ve Muhammed orada bir saray inşa etti. Halife Mütevekkil'e karşı geldiğinde Bağa el-Şagir onunla savaştı ve onu yenip Samarra'ya götürdü ve Marand'ın duvarını ve sarayı yıktı. Bu Bais, Atayb bin Amr bin Henb bin Afsaa bin Daimi bin Cedile'nin soyundandı. Ayrıca Atayb bin Eslem bin Cüzam veya Atayb bin Avf bin Sinan olarak da söylenir. Ataybiler bunu böyle söyler. Birçok alim buraya nispet edilir, bunlardan bazıları şunlardır: Muhammed bin Abdullah bin Bender bin Abdullah bin Muhammed bin Kaka Ebu Abdullah el-Marandi, 433 yılında Şam'da Daraqutni, İbn Şahin ve Ebu Hafs el-Kinani gibi alimlerden hadis rivayet etmiştir. Ondan Abdulaziz el-Kinani, Ebu'l-Kasım bin Ebi'l-Ala ve Ebu'l-Hasan Ali bin Hasan bin Harur gibi alimler rivayet etmiştir. Ayrıca Ebu'l-Vefa Halil bin Ahmed el-Marandi, Ebu Basir Muhammed bin Muhammed el-Zeynebi'den hadis rivayet etmiştir. Ondan Ebu Bekir rivayet etmiş ve onun 612 yılında vefat ettiğini söylemiştir. Ebu Abdullah Muhammed bin Musa el-Marandi, Ebu Naim el-Cürçani'nin katibidir ve İbrahim bin Hüseyin el-Hemedani'den hadis rivayet etmiştir. Ondan Kazvin'in şeyhleri hadis rivayet etmiş ve onu övmüşlerdir. Bunlar arasında Muhammed bin Ebu'l-Halil Abdulrahman bin Ebu Hatim de vardır ve onun üzerine beş yüz ciltten fazla yazmıştır [ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, 1980, s.331].

مرند

6512 - محمد بن عبد الله بن بNDAR بن عبد الله بن محمد بن كاكَا أبو عبد الله المرندي (٤) (٥) قدم دمشق حاجا سنة ثلاث وثلاثين وأربعمئة وحدث بها عن الدارقطني وأبي حفص الكتاني وأبي الحسن علي بن محمد بن عمر الفقيه القصار وأبي نصر عبد الرحمن بن أحمد

Merendi

6512 - Muhammed bin Abdullah bin Bandar bin Abdullah bin Muhammed bin Kaka, Ebû Abdullah el-Merendi (4) (5), Şam'a 433 yılında hacetmek için geldi ve orada Darikutni, Ebu Hafs el-Katanî, Ebu'l-Hasan Ali bin Muhammed bin Ömer el-Fakih el-Kasâr ve Ebu Nasr Abdullah bin Ahmed hakkında bilgi ver [el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, 1990, s.176-177].

5.Galib b. Muhammed Berde'i

Hadis ravisi idi. Muhammed bin Maslama bin Varat ar-Razi'den hadis dinlemiş ve nakletmişti. Ebu'l-Kasım Süleyman bin Ahmed bin Eyyub at-Tabari de ondan hadis dinlemiştir [el-Bağdâdî, 1931, s.332]. Onun hakkında bilgi veren Hatib Bağdadi, ölüm tarihini kaydetmemiştir. Ancak Ghalib Barda'i'nin hadis dinlediği Muhammed bin Mesleme er-Razi'nin hicri 265 yılında (879) vefat ettiğini dikkate alarak, onun da 9. yüzyılda yaşadığını tahmin etmek mümkündür. Ghalib bin Muhammed Barda'i'nin, Muhammed bin Mesleme er-Razi'den duyup naklettiği hadislerden biri şöyledir: Cabir bin Abdullah dedi: Allah Resulü şöyle buyurdular: "Allah'a güvenerek ve sevabını Allah'tan bekleyerek bu üç işi yapan kimseye yardım etmek ve onu mübarek kılmak Allah'ın üzerine hak olur:

1. Allah'a güvenerek ve sevabını Allah'tan bekleyerek bir köleyi azat edip onu özgürlüğüne kavuşturana yardım etmek ve onu mübarek kılmak Allah'ın üzerine hak olur.

2. Allah'a güvenerek ve sevabını Allah'tan bekleyerek evlenip aile kurana yardım etmek ve onu mübarek kılmak Allah'ın üzerine hak olur.
3. Allah'a güvenerek ve sevabını Allah'tan bekleyerek ölü, işlenmemiş toprağı ekime elverişli hale getirip ihya edene yardım etmek ve onu mübarek kılmak Allah'ın üzerine hak olur [et-Taberânî, 1992, s.188-189].

6777 - غالب بن محمد، البردعي:

حدث ببغداد عن محمد بن مسلم بن وارة الرازي. روى عنه أبو القاسم الطبراني. أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَهْرَبَارٍ الْأَصْبَهَانِيُّ، أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَيُّوبَ الطَّبْرَانِيُّ، حَدَّثَنَا غَالِبُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْبَرْدَعِيُّ - ببغداد - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مسلم بن وارة الرازي، حَدَّثَنَا عمرو بن عاصم الكلبي، حَدَّثَنَا جَدِّي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْوَارِعِ عَنْ أَيُّوبَ السَّخْتِيَانِيِّ عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ثَلَاثٌ مَنْ فَعَلَهُنَّ ثَقَّةٌ بِاللَّهِ وَاحْتِسَابًا كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يُعِينَهُ، وَأَنْ يُبَارِكَ لَهُ، مَنْ سَعَى فِي فَكَاكِ رَقِيَّةٍ ثَقَّةٌ بِاللَّهِ وَاحْتِسَابًا كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يُعِينَهُ وَأَنْ يُبَارِكَ لَهُ، وَمَنْ تَزَوَّجَ ثَقَّةً بِاللَّهِ وَاحْتِسَابًا كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يُعِينَهُ وَأَنْ يُبَارِكَ لَهُ، وَمَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيِّتَةً ثَقَّةً بِاللَّهِ وَاحْتِسَابًا كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يُعِينَهُ وَأَنْ يُبَارِكَ لَهُ» [el-Beyhaki, 319; el-Aclûnî, 384; Heysemî, 257; Müttakî el-Hindî 43223].

6777- Gâlib bin Muhammed el-Berdai:

Bağdat'ta Muhammed bin Müslim bin Vâre er-Râzî'den hadis nakletmiştir. Ondan Ebû'l-Kasım et-Taberânî hadis rivayet etmiştir.

Bize Muhammed bin Abdullah bin Şehriyar el-İsfahânî haber verdi, bize Süleyman bin Ahmed bin Eyyub et-Taberânî haber verdi, bize Gâlib bin Muhammed el-Berdai - Bağdat'ta - hadis nakletti, bize Muhammed bin Müslim bin Vâre er-Râzî hadis nakletti, bize Amr bin Âsım el-Kilâbî hadis nakletti, bana dedem Ubeydullah bin Vâzı' Eyyub es-Sahtiyânî'den, o da Ebû'z-Zübeyr'den, o da Câbir bin Abdullah'tan nakletti ki; Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "Üç şey vardır ki, kim onları Allah'a güvenerek ve karşılığını O'ndan bekleyerek yaparsa, Allah'ın onu desteklemesi ve ona bereket vermesi hak olur. Kim bir köleyi azat etmek için uğraşırsa, Allah'a güvenerek ve karşılığını O'ndan bekleyerek yaparsa, Allah'ın onu desteklemesi ve ona bereket vermesi hak olur. Kim Allah'a güvenerek ve karşılığını O'ndan bekleyerek evlenirse, Allah'ın onu desteklemesi ve ona bereket vermesi hak olur. Kim Allah'a güvenerek ve karşılığını O'ndan bekleyerek ölü bir toprağı ihya ederse, Allah'ın onu desteklemesi ve ona bereket vermesi hak olur." [el-Bağdâdî, 1931, s.329]

6.Allame Burhaneddin Ebu's-Sena Mahmud b. Abdullah b. Abdurrahman b. Muhammed Marağı

Şafii mezhebine mensup muhaddis idi. Hicri 605 (1209) yılında doğmuştu. Halep şehrinde Kadi Zeyneddin ve Ebu'l-Kasım bin Ravah'dan hadis dinlemişti. Burhaneddin Mahmud Marağı, abid, zahid, salih, doğru ve takva sahibi bir alim idi. Hem görünüş olarak yakışıklı bir insan hem de güzel ahlaka sahipti. Defalarca kadi ve şeyhül-şüyuh görevleri teklif edilmesine rağmen, o bu görevleri reddetmiş ve ilim tedrisi ile meşgul olmuştu [Nesirov, 2011, s.193]. Şam'da Felekiyye ve Ekziyye medreselerinde müderris ve aynı zamanda fetva merciydi. Yusuf el-Mizzi (Yusuf ibn Abdurrahman el-Mizzi (1256-1341). Tanınmış bir şair ve biyografi yazarıydı), Elmaddin Birzali (Elmuddin Gasim ibn Muhammed el-Birzali (1267-1338). Tanınmış bir şair, tarihçi ve biyografi yazar), Şemseddin Zehebi ve İbnü'l-Ettar ondan hadis dinlemiş ve hadis ilimlerine dair bilgileri öğrenmişlerdi. Hicri 681 yılının Rebiülahir ayında (Temmuz 1282) Demeşk'de vefat etti [İbn Kesîr, 1987, s.503 (الشيخ برهان الدين أبو التثاء محمود بن عبد الله بن عبد الرحمن المراغي الشافعي)]. [الفلكية، كان فاضلاً بارعاً، عرض عليه القضاء فلم يقبل، توفي يوم الجمعة الثالث والعشرين من ربيع الآخر عن ست وسبعين سنة]. Şemseddin Zehebi, hocası Burhaneddin Mahmud Marağı'nin hayatı ve ilmi faaliyetleri hakkında bilgi verdikten sonra, ondan dinlediği hadislerden birini eserinde kaydetmişti. O hadiste Huzeyfe binü'l-Yeman şöyle demektedir:

(٦٩٤) - [498 : 1] أَنبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَا ابْنُ رَوَاحَةَ، أَنَا السَّلْفِيُّ، أَنَا ابْنُ الْبَطْرِ، أَنَا النَّبَّيْ، أَنَا الْمَحَامِلِيُّ، أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنِي عُذْرٌ، أَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ رَبِيعٍ، عَنْ خُذَيْفَةَ، عَنِ النَّبِيِّ: " أَنَّ رَجُلًا

مَاتَ فَدَخَلَ الْجَنَّةَ، فَقِيلَ لَهُ: مَا كُنْتَ تَعْمَلُ؟ فَأَمَّا ذَكَرَ، وَإِمَّا ذَكَرَ، فَقَالَ: إِنِّي كُنْتُ أَبَايُغِ النَّاسَ وَكُنْتُ أَنْظِرُ الْمُعْسِرَ وَأَتَجَوَّرُ فِي السَّبْكَةِ أَوْ فِي الْبُعْدِ فَعُفِّرَ لَهُ ۖ

Allah Resulü buyurdular ki: 'Sizden önceki ümmetlerden birine mensup bir kişi ölüp cennete girdiğinde ona soracaklar: 'Cennete girmek için dünyada hangi ameli işledin?' O, şöyle cevap verecek: 'Ben insanlara ticaret malı satardım, maddi sıkıntıda olanlara mühlet verir, durumları düzelene kadar borçlarını ödemeleri için onları beklerdim, peşin satarken de alacağımın bir kısmını bağışladım.' Bu sebepten dolayı yüce Allah onu bağışlamıştı [ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, s.329].

7.Ebu'l-Fazl İsmail b. Ali b. İbrahim Gencevi

Muhaddis ve Şafii mezhebine mensup fıkıh alimiydi. Hicri 498 yılında (1105) Gence'de doğan Ebu'l-Fazl İsmail, hicri 514 yılında (1120) eğitim almak için Bağdat'a gitmişti. Bağdat'ta, Ebu'l-Berekat Hibetullah bin Muhammed bin Ali el-Buhari, Muhammed binü's-Semerikandi, Ebu'l-Hasan Muhammed bin Merzuk ez-Zeferani, Ebu's-Seud Ahmed bin Ali, Hasan bin İshak el-Bakrîhi, Ebu Nasr Ahmed bin Muhammed et-Tusi'den hadis dinlemiş, hadis ilimlerine dair bilgiler edinmişti. Şeyh Cemaleddin Ebu'l-Hasan bin Ali binü'l-Müslim ve Ebu'l-Feth el-Müessisi'den fıkıh dersleri almıştı. Ayrıca Irak'ın el-Enbar şehrinde Halife bin Mahfuz'dan da ders almıştı. Zehebi, onun hicri 566 yılında (1171) Şam'a gelerek burada hadis dersleri verdiğini belirtmiştir. Ebu'l-Fazl İsmail Gencevi, hicri 588 yılının Cemaziyelevvel ayında (Mayıs 1192) Şam'da vefat etmiştir.

أبو الفضل إسماعيل بن علي بن إبراهيم الجنزوي المعتدل الدمشقي، قدم بغداد في صباه وسمع بها أبا البركات هبة الله بن محمد بن علي البخاري وأبا نصر أحمد بن محمد بن عبد القاهر الطوسي وغيرهما، وتوفي سنة ٥٨٨

Ebu'l-Fazl İsmail bin Ali bin İbrahim el-Genzavi el-Muaddil ed-Dımaşkî.Çocukluğunda Bağdat'a geldi ve burada Ebu'l-Berekat Hibetullah bin Muhammed bin Ali el-Buhari ve Ebu Nasr Ahmed bin Muhammed bin Abdul-Kahir et-Tusi gibi kişilerden ders aldı. Hicri 588 yılında vefat etti [el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, 1990, s.172].

8.Ebu Muhammed Cafer b. Muhammed b. Haris Meragi

Yaşadığı dönemin tanınmış muhaddislerinden biriydi. Hadis dinlemek amacıyla seyahate çıkmış ve İslam coğrafyasının birçok şehrini gezmişti [Nesirov, 2011, s.201]. O, hadis dinlemek için Bağdat, Nişabur, Basra, Kufe, Halep, Musul ve Mekke'ye seyahat etmiş ve buralardaki muhaddislerden hadis dinlemişti. Ebu Muhammed Cafer Meragi, altmış yıl boyunca dinlediği hadisleri hem ezberlemiş hem de kaydetmişti. O, doğru sözlü, sadık ve dürüst bir insan olarak tanınmıştı [Nesirov, 2011, s.188].

Ebu Abdullah el-Hafız şöyle demiştir: "Cafer bin Muhammed bin Haris Ebu Muhammed el-Meragi, Nişabur'un müridi, hadis talebinde en çok seyahat edenlerin ve en çok çaba gösterenlerin şeyhiydi. Hadis yazmaya altmış yılı aşkın bir süre devam etti ve Allah onu vefat ettirene kadar yazmaya devam etti. Hadis konusunda en doğru ve en güvenilir kişilerden biriydi. Bağdat'ta el-Kurbani, İbn Naciye, Muhammed bin Yahya el-Mervazi ve emsallerinden hadis dinledi ve çeşitli ülkelerde birçok kişiden rivayet etti." [el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, 1990, s.93 (قال أبو عبد الله الحافظ: جعفر بن محمد بن الحارث أبو محمد) المرابي مرید نیشابور شیخ الرحالة في طلب الحديث وأكثرهم جهادا وجمعا، كتب الحديث نيفا وستين سنة ولم يزل يكتب إلى أن توفاه الله، وكان من أصدق الناس فيه وأثبتهم، سمع ببغداد القرباني وابن ناحية ومحمد بن يحيى المروزي (وأقرانهم وذكر جماعة في بلاد شتى)]

Bağdat'ta Ebu Bekir Cafer bin Muhammed el-Farabi, Abdullah bin Muhammed bin Naciye, Ebu Bekir Muhammed bin Yahya el-Mervazi'den; Basra'da Ebu Halife el-Kazi, Zekeriya bin Yahya es-Saci'den; Kufe'de Abdullah bin Muhammed bin Sevvad el-Haşimi'den; Ahvaz'da Abdullah bin Ahmed el-Cevaliki'den; Tuster'de Ahmed bin Yahya bin Zuheyr'den; Mekke'de Müfazzal bin Kuteybe'den; Musul'da Ebu Ya'la Ahmed bin Ali

el-Mavsili'den; Halep'te Ebu'l-Hasan Ali bin Abdulhamid el-Kazairi'den (ö. 925) hadis dinlemişti. Bunun dışında Cemahir bin Muhammed ez-Zemlekani, Cafer bin Muhammed el-Kayravani, Mansur bin İsmail el-Fakih, Ebu'l-Abbas ed-Dağuli, Ali bin Abdan gibi ravilerden de hadis dinlemişti. Hafız Ebu Ali, Hafız Ebu Abdullah el-Hakim, Abdurrahman bin Muhammed es-Sarrahi, Hakim Ebu Ahmed bin Muhammed, Ebu'l-Fazl Abbas bin Ebkeçur, Ebu Abdurrahman es-Sülemi, Ebu Bekir el-Mukri gibi hadis ravileri de ondan hadis dinlemişlerdi. Alim, Hicri 26 Recep 356 (7 Temmuz 967) tarihinde vefat etmiştir [el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, 1990, s.93 (٣٥٦ نيسابور) ومات يوم الاثنين السادس والعشرين من رجب سنة ٣٥٦ بنيهابور]وهو ابن نيف وثمانين سنة].

9.Ümmü't-Tayyib Ayşe b. Ebu Bekir b. Hüseyin b. Ömer el-Osmani Maraği

Muhaddise idi. Kadı Zeyneddin Ebu Bekir el-Osmani Marağinin (ö. 1413) kızı, fıkıh âlimi Zeyneddin Ahmed, allame Şerefeddin Muhammed ve şeyh Nasireddin Muhammed'in kız kardeşiydi. Önce babasından, daha sonra ise h. 767 yılında (1366) şeyh İzzeddin ibn Cemae'den hadis dersleri almış, onun yanında İmam Buhari'nin "Sahih"ini okumuştur. Daha sonra şeyh Salahaddin ibn Ebu Ömer, İbn Ümeyle, İbnü'l-Hebel, Bahaeddin ibn Halil ve el-Haravi gibi hadis âlimlerinin derslerine katılmıştı. Eğitimini bitirdikten sonra hadis rivayet etmiş [es-Sehâvî, 1992, s.74] ve derslerini çok sayıda öğrenci dinlemişti. Bu öğrencilerden biri de şeyh Takiyyeddin ibn Fehd idi. Ölüm tarihi bilinmiyor. 14-15. yüzyıllarda yaşamıştır [Nesirov, 2011, s.201].

(عائشة) ابنة أبي بكر بن الحسين بن عمر أم الطيب ابنة الزين القرشي العثماني المراغي. سمعت في سنة سبع وبيتين وسبعمئة من العز بن جماعة جزءه الكبير تخريجه لنفسه والشقرطسية والبردة وختم الثقفاء، وأجاز لها الصلاح بن أبي عمر وابن أميلة وابن الهبل والبهاء بن خليل والحراوي وغيرهم، وحدثت سمع منها الفضلاء وممن أخذ عنها التقى بن فهد وذكرها في معجمه؛ ماتت

10.Şeyh İmadeddin Ebu Abdullah Muhammed b. Hişam ibn Ebu'l-Heca' Merendi

Şafi mezhebine mensup fakih, muhaddis ve müfessir idi. Özellikle Kur'an-ı Kerim'in ayetlerini Resulullah'ın (s.a.s) hadisleri ile yorumlamak konusunda uzmanlaşmıştı. İbnü'l-Fuvati, onun yazdığı ve ayetlerin hadislerle yorumlandığı bir tefsir risalesini okuduğunu [eş-Şeybânî el-Bağdâdî el-Hanbelî (İbnü'l-Fuvâtî), 1963, s.168] ve orada Kur'an-ı Kerim'in Mümtahine Suresi 6. ayetini “*Ola bilsin ki, Allah sizinle düşmanlık ettiğiniz kimseler arasında dostluk yaratsın. Allah her şeye kadirdir. Allah bağışlayandır, merhamet edendir!*” ({ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوْدَّةً })

Ali ibn Ebu Talib'in Resulullah'tan naklettiği şu hadisle yorumladığını belirtmiştir: “*Düşmanınızla orta yollu düşmanlık et (ona nefrette ve düşmanlıkta ifrata varma) ki, bir gün dostuna dönüşebilir.*” Maalesef, İbnü'l-Fuvati bu alimin ölüm tarihi ve yaşadığı dönem hakkında bilgi vermemiştir. İmadeddin ibn Ebu'l-Heca' Merendi, yaklaşık olarak 12-13. yüzyıllarda, Eldenizlilerin hakimiyet yıllarında (1136-1225) yaşamıştır.

1260 - عماد الدين أبو عبد الله محمد بن هشام بن أبي الهيجاء المرندي الفقيه.
قرأت من رسالة كتبها في معاني التفسير والحديث منها: قال الله - عز اسمه -: { عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوْدَّةً } [٧/ الممتحنة].

وقال النبي صلى الله عليه وسلم: «أبغض بغضك هونا ما عسى أن يكون حبيبك يوما ما»
(Bu hadis, Şerif Razi tarafından Nehcü'l-Belağa'da 268 numara altında zikredilmiştir)

11.Vaiz Ebu'l-Beka Hemkan b. Ali ibn Hemkan Merendi

Muhaddis ve ayrıca Tebriz şehri cuma camisinin vaizi idi. Şeyh Ebu'l-Mahasin Abdulaziz ibn Ali ibn Yahya'dan hadis dinlemişti. Tarihçi İbn Asakir (ö. 1175), 1134 yılında çıktığı seyahat sırasında Tebriz'e gelmiş ve onun ilmi sohbetlerine katılmıştı [İbn Asâkir, s.314]. Ölüm tarihi bilinmiyor. 11-12. yüzyıllarda yaşamıştır [Nesirov, 2011, s.211].

375 - حدثني حمدان بن علي بن حمدان أبو البقاء المرندي الواعظ بتبريز لفظا قال أخبرنا أبو المحاسن عبد العزيز بن علي بن يحيى أبنا والدي الشيخ الفقيه أبو الحسين علي بن يحيى ثنا الشيخ الزاهد أبو علي الحسن بن خازجة قال سمعت يسرا خادم رسول الله صلى الله عليه وسلم بمصر وكان موضوعا بين قطن مندوف وله من العمر ثلاث مئة سنين بدعاء النبي صلى الله عليه وسلم يقول سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: الدنيا ملعونة ملعون ما فيها إلا ذكر الله ومن أوى إلى ذكر الله تعالى. هذا إسناد مجهول ومتن منكر ويسر هذا لا يعرف في الصحابة

"Hemkan bin Ali bin Hemkan Ebu'l-Beka Merendi, Tebriz'de vaizlik yapan bir şahıs olarak, şifahi olarak şunu anlattı: Bize Abdulaziz bin Ali bin Yahya haber verdi, babam Şeyh Fakih Ebu'l-Muhasin Ali bin Yahya bize anlattı, Şeyh Zahid Ebu Ali Hasan bin Harice bize anlattı ve dedi ki, Mısır'da bulunan ve Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hizmetkarı olan Yüsr'den duydum. O, pamuğa sarılı haldeydi ve Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) duasıyla 300 yaşındaydı. Dedi ki, Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu duydum: 'Dünya lanetlenmiştir, içindekiler de lanetlenmiştir, ancak Allah'ı zikretmek ve Allah'ı zikredenler müstesna.' *Bu isnad (rivayet zinciri) bilinmeyen kişilerden oluşmaktadır ve metin münkerdir (güvenilir olmayan bir rivayettir). Bu Yüsr, sahabeden biri olarak bilinmemektedir.*"

12.Sonuç

Bilindiği gibi, Azerbaycan Sovyet İmparatorluğu'nun 70 yıl boyunca egemenliği altında kalmış, bu dönemlerde hadis alanında hiçbir ilmi çalışma yapılmamış, bu konuda yazılanlar materyalist felsefe anlayışı dışına çıkamamıştır ve diğer uluslar gibi Azerbaycanlılar da kendi dini ve kültürel değerlerinden uzaklaşmıştır. Kültürel uzaklaşma, tarihimizde derin yaralar açmış ve halkın manevi gelişimine olumsuz etki yapmıştır. Bu etki altında kalmak, diğer tüm kültürel alanlarda olduğu gibi bir milletin maneviyatına da zarar vermiştir. Bu nedenle Azerbaycan hadis bilimine dair yazmak, bu konuda herhangi bir şey söylemek mümkün olmamıştır. Ancak bağımsızlığımızdan sonra, devletin oluşturduğu uygun koşullar sayesinde bu alanda çalışmalar yapmak, yurt dışına seyahatler yapıp oradaki kütüphane ve bilimsel merkezlerde araştırmalar yapmak mümkün hale gelmiştir. Bu çalışma, Azerbaycan'dan çıkan muhaddislerin İslam hadis ilmine yaptıkları katkıları incelemiştir. Tarih boyunca Azerbaycan, İslam bilimleri ve özellikle hadis sahasında önemli isimler yetiştirmiştir. Bu muhaddisler, geniş coğrafyalara seyahat ederek hadisleri toplamış, öğretmiş ve yazıya geçirmiştir. Ebû Ya'la Muhammed ibn Muhammed ibn Saleh ibnü'l-Haruye el-Azerbeycani gibi alimler, Bağdat'ta aldığı eğitim ve seyahatleri sırasında birçok önemli hadis ravisinden hadisler dinlemiş ve bu bilgileri yazılı hale getirmiştir. İmamü's-Sibt Ebu Bekr Ahmed bin Harun bin Ruh Berdici ve Ebu'l-Fazl İsmail bin Ali bin İbrahim el-Genzavi el-Muaddil ed-Dımaşki gibi alimler, hadis sahasında derin bilgi sahibi olup, geniş bir hadis külliyatına katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca Ebu Muhammed Cafer bin Muhammed bin Haris Meragi gibi muhaddisler, dürüstlükleri ve güvenilirlikleri ile tanınmış, uzun yıllar boyunca dinledikleri hadisleri kaydetmişlerdir. Bu muhaddislerin eserleri ve öğretileri, hadis ilminin gelişmesine önemli katkılar sağlamış ve İslam dünyasında kalıcı izler bırakmıştır. Aynı şekilde biz de, ister klasik ister modern kaynaklardan pek çok bilgi toplayarak yukarıdaki listeyi derledik. Genel olarak söyleyebiliriz ki, özellikle, Azerbaycan'dan çıkan bu alimlerin hadis sahasında yaptıkları çalışmalar, günümüz İslam biliminin temellerinin atılmasına yardımcı olmuştur. Elbette, Azerbaycanlı hadis alimleri ile ilgili bu liste tam değildir. Ancak yine de, bu listeden bu alimlerin vatanı olan Azerbaycan'ın bilim tarihinin incelenmesi için yararlanılabilir. Bu liste, Azerbaycan'da hadis ilminin gelişimi hakkında belirli bir fikir vermektedir. Muhaddislerin biyografilerinden de anlaşılmaktadır ki, Azerbaycanlı alimlerin hadis ilminde büyük başarıları olmuştur. Onların bilimsel faaliyetleri, hadis alanının gelişiminde önemli bir öneme sahip olmuştur. Bu listenin ilgi çekici yanlarından biri de, Orta Çağ'da

Azerbaycan'daki eğitim seviyesini incelemek için değerli bir materyal olmasıdır. Bu liste, ayrıca Azerbaycan ile Halifelik'in diğer bölgeleri arasında kurulmuş olan bilimsel ve kültürel ilişkilerin tarihinin incelenmesi için de faydalıdır. Azerbaycan hadis bilimi İslam ilahiyatına büyük etki etmiş ve İslam'ın bilgi yayılmasında ve tebliğinde önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle Azerbaycan hadis bilimi, genel İslam ilahiyat bilimi için de önemini korumaktadır. Azerbaycan hadis biliminin genel İslam ilahiyatında özel bir yere ve öneme sahip olduğu, Azerbaycanlı hadis bilginlerinin yazdıkları eserlerin tüm Müslüman dünyasında tanındığı ve itibarlı kaynaklar arasında yer aldığı gerçeği, Azerbaycanlı hadis bilginlerinin bu ilmin gelişimindeki rolünü ortaya koymaktadır. Son olarak şunu söyleyebiliriz, Azerbaycanlı muhaddislerin hadis ilmine katkıları, İslam dünyasının bilim ve kültür mirasının zenginleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu alimlerin eserlerinin ve öğretilerinin daha fazla incelenmesi ve modern araştırmalarla desteklenmesi, İslam bilimlerinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda, Azerbaycan'dan çıkan muhaddislerin çalışmaları, İslam bilim tarihinin önemli bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Azerbaycan hadis biliminin genel İslam ilahiyatında özel bir yere ve öneme sahip olduğu, Azerbaycanlı hadis bilginlerinin yazdıkları eserlerin tüm Müslüman dünyasında tanındığı ve itibarlı kaynaklar arasında yer aldığı gerçeği, Azerbaycanlı hadis bilginlerinin bu ilmin gelişimindeki rolünü ortaya koymaktadır.

13. REFERENCES

1. al-Asqalani, A. ibn A. ibn A. ibn H. (1986). *Lisan al-Mizan* (Vol. 5). Beirut. (in Arabic)
2. Ozel, A. (2011). Abu Zakariyya Yahya b. Ali b. Muhammad al-Khatib al-Tabrizi. In *Türkiye Diyanet Foundation Encyclopedia of Islam* (Vol. 40, p. 223). Ankara: TDV Publications. (in Turkish)
3. adh-Dhahabi al-Turkumani al-Fariqi al-Dimashqi, A. A. Sh. M. ibn A. ibn O. (n.d.). *Mu'jam al-Shuyukh*. Beirut. (in Arabic)
4. al-Hamawi al-Baghdadi al-Rumi, A. A. Sh. Y. ibn A. (1990). *Mu'jam al-Buldan*. Beirut. (in Arabic)
5. al-Baghdadi, A. B. A. ibn A. ibn S. (1931). *Tarikh Baghdad* (Vol. 12). Cairo. (in Arabic)
6. al-Shaybani al-Baghdadi al-Hanbali (Ibn al-Fuwati), Abul-F. K. A. ibn A. ibn M. (1963). *Majma' al-Adab fi Mu'jam al-Asma' ala Mu'jam al-Alqab*. Damascus. (in Arabic)
7. al-Dimashqi al-Shafi'i (Ibn Asakir), Abul-K. A. ibn al-H. ibn H. ibn A. ibn H. (1980). *Tarikh Madinat Dimashq*. Damascus. (in Arabic)
8. al-Tabarani, Abul-K. M. S. ibn A. ibn E. (1992). *Al-Mu'jam al-Saghir* (Vol. 2, hadis No. 510). Mecca. (in Arabic)
9. Nesirov, E. (2011). *Azerbaijani Scholars of the Middle Ages*. Baku. (in Azerbaijani)
10. Ibn Kathir. (1987). *Al-Bidaya wa'l-Nihaya* (Vol. 13). Beirut. (in Arabic)
11. Mahmudov, M. (2006). *Azerbaijani poets and writers who wrote in Arabic*. Baku: Sharq-Gharb, p.3. (in Azerbaijani)
12. al-Sakhawi, M. B. A. (1992). *Al-Daw' al-Lami'*. Amman. (in Arabic)
13. Suleymanova, N. (2009, October). Azerbaijani hadith scholars. *Devlet ve Din Dergisi*. (in Turkish)
14. Ekbar, N. (2018). The concept, structure, methodology, and teaching tools of education in medieval Azerbaijan (10th–16th centuries). *Azerbaijan School*, (2), 107-123. (in Azerbaijani)
15. Aliyeva, N. (2017). *Islamic Culture in Azerbaijan (7th Century – Early 13th Century)*. Baku: Elm-Təhsil. (in Azerbaijani)
16. Aliyeva, N. (2015). *Scientific relations and activities of Azerbaijani scholars in the Middle Ages*. Baku: Turxan, p.73. (in Azerbaijani)

17. Shirinov, R. (2019). The Azerbaijani hadith scholar Berdici and the place of his work "Tabaqat al-Asma' al-Mufrada" in hadith literature. *Religious Studies*, 1(2). (in Turkish)
18. Gurbanova, Y. (2016, June). *Hadith studies and the public's knowledge of hadith in Azerbaijan* (Master's thesis). (in Turkish)
19. Kurtulush, R. (1998). *Hududu'l-Alam*. In *Encyclopedia of Islam by the Turkish Religious Foundation* (Vol. 18, p. 304). Ankara: TDV Publications. (in Turkish)
20. Memmedova, U. (2022, January). Contributions of Azerbaijanis to medieval culture. *Journal of the Institute of Social Sciences of Suleyman Demirel University*, 42, 114. (in Turkish)
21. Canan, I. (n.d.). *Kutubi-Sitte: Translation and Commentary* (Hadith No. 986, p. 145). (in Turkish)
22. al-Dhahabi. (n.d.). *Tadhkirat al-Huffaz* (Vol. 2, p. 223). Beirut. (in Arabic)
23. al-Bayhaqi, Abu Bakr Ahmad ibn Husayn. (n.d.). *Al-Sunan al-Kubra* (Vol. 10, p. 319). Beirut: Dar al-Fikr. (in Arabic)
24. al-'Ajluni, Ismail ibn Muhammad. (n.d.). *Kashf al-Khafa* (Vol. 1, p. 384). Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyya. (in Arabic)
25. al-Haythami, Ali ibn Abi Bakr. (n.d.). *Majma' al-Zawa'id* (Vol. 4, p. 257). Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyya. (in Arabic)
26. al-Muttaqi al-Hindi, Ali ibn Hisam al-Din. (n.d.). *Kanz al-'Ummal* (No. 43223). Beirut: Mu'assasat al-Risala. (in Arabic)
27. Ibn 'Asakir. (n.d.). *Mu'jam al-Shuyukh* (Vol. 1, p. 314). (in Arabic)

KAYNAKÇA

1. el-Askalani, A. b. A. b. H. (1986). *Lisanü'l-Mizan* (Cilt V). Beyrut.
2. Özel, A. (2011). Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Alî b. Muhammed el-Hatîb et-Tebrîzî. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 40). Ankara: TDV Yayınları, s. 223.
3. ez-Zehbî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. (t.y.). *Mu'cemü's-şüyûh*. Beyrut.
4. el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh. (1990). *Mu'cemü'l-büldân*. Beyrut.
5. el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. (1931). *Târîhu Bağdâd* (Cilt XII). Kahire.
6. eş-Şeybânî el-Bağdâdî el-Hanbelî (İbnü'l-Fuvatî), Ebü'l-Fazl Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Ahmed b. Muhammed. (1963). *Mecma'u'l-âdâb fî mu'cemi'l-esmâ' 'alâ mu'cemi'l-elkâb*. Dımaşk.
7. ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (İbn Asâkir), Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin. (1980). *Târîhu medîneti Dımaşk*. Dımaşk.
8. et-Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. (1992). *El-Mu'cemü's-şagîr* (Cilt II, hadis Nr. 510). Mekke.
9. Nesirov, E. (2011). *Orta Çağda Yaşamış Azerbaycanlı Alimler*. Bakü.
10. İbn Kesîr. (1987). *El-Bidâye ve'n-Nihâye* (Cilt XIII). Beyrut.
11. Mahmudov, M. (2006). *Arapça yazmış Azerbaycanlı şair ve yazarlar*. Bakü: Şark-Garb, s. 3.
12. es-Sehâvî, M. B. A. (1992). *Ed-Dav'ü'l-Lâmi*. Amman.
13. Süleymanova, N. (2009, Ekim). Azerbaycanlı hadis alimleri. *Devlet ve Din Dergisi*.
14. Ekber, N. (2018). Orta çağ Azerbaycan'ında eğitim anlayışı, yapısı, metodolojisi ve öğretim araçları (X–XVI yüzyıllar). *Azerbaycan Mektebi*, (2), 107-123.
15. Əliyeva, N. (2017). *Azərbaycanda islam mədəniyyəti (VII–XIII əsrin əvvəlləri)*. Bakı: Elm-təhsil.

16. Aliyeva, N. (2015). *Orta çağda Azərbaycan alimlerinin bilimsel ilişkileri ve faaliyetleri*. Bakü: Turxan, s. 73.
17. Şirinov, R. (2019). Azərbaycanlı Hadis Bilimci Berdici ve onun “Tabakat el-Esma el-Müfrede” eserinin hadis edebiyatındaki yeri. *Din Araştırmaları*, 1(2).
18. Gurbanova, Y. (2016, Haziran). *Azerbaycan’da hadis çalışmaları ve halkın hadis bilgisi* (Yüksek lisans tezi).
19. Kurtuluş, R. (1998). *Hudûdü’l-Âlem*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Cilt 18, s. 304). Ankara: TDV Yayınları.
20. Memmedova, Ü. (2022, Ocak). Orta Çağ kültüründe Azerbaycanlıların hizmetleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42, 114.
21. Canan, İ. (t.y.). *Kutubi-Sitte: Tercüme ve Şerhi* (Hadis No: 986, s. 145).
22. ez-Zehebî. (t.y.). *Tezkiretü’l-Huffâz* (Cilt 2, s. 223). Beyrut.
23. el-Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin. (t.y.). *Es-Sünenü’l-kübrâ* (Cilt 10, s. 319). Beyrut: Dâru’l-Fikr.
24. el-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. (t.y.). *Keşfü’l-hafâ* (Cilt 1, s. 384). Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye.
25. Heysemî, Ali b. Ebi Bekr. (t.y.). *Mecma’u’z-zevâid* (Cilt 4, s. 257). Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye.
26. Müttakî el-Hindî, Ali b. Hisâmeddin. (t.y.). *Kenzü’l-ummâl* (No. 43223). Beyrut: Müessesetü’r-Risâle.
27. İbn Asâkir. (t.y.). *Mu‘cemü’ş-şüyûh* (Cilt 1, s. 314).